

GEOGRAFIYA DARSLARIDA SAYOHATLAR TASHKIL QILISHNING BOLA
PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI**Barnoxon Tojiddinova***Farg'ona viloyati Farg'ona tumani 51-son umumiy
o'rta ta'lim maktabi Geografiya fani o'qituvchisi***Azizbek Haydarov***Farg'ona viloyati Farg'ona tumani 51-son umumiy
o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada geografiya darslarida o'quvchilarga geografik sayohatlar orqali psixologik ta'sir o'tkazishning nazariy asoslari bayon etib berilgan.*

Kalit so'zlar: *geografiya, ta'lim tizimi, sayohat, psixologik ta'sir, idrok, ko'nikma.*

Bugungi kunda ta'lim tizimiga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishga katta e'tibor berilmoqda. Geografiya fanini o'rganishda yangi pedagogik texnologiyalarning o'rni katta ahamiyatga ega bo'lib, o'z navbatida geografiya darslarini yangi zamonaviy metodlar yordamida o'qitish maqsadga muvofiqdir. Ishning maqsadi o'quvchilarni geografiya darslarida xaritalar bilan ishlash texnologiyalarini rivojlantirish va samaradorligini oshirishdan iborat. Ishni bajarishda geografik sayohat metodidan foydalanildi. Geografiya fanini o'zlashtirishda yangi pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Har bir darsni o'qitishda yangi metodlarni amaliyotga qo'llagan maqul va samarali natija beradi. Jumladan geografik sayohat metodidan foydalanib dars o'tilganda yaxshi samara beradi. Geografiya fanini xaritasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Xarita geografiya o'rganadigan barcha predmet va hodisalar haqida hikoya qiladi, xaritalar geografik ma'lumotlarni tez, aniq va lo'nda qilib hikoya qilishda geografiya darsliklariga tenglashtiriladi. Geografiya sohasida olib boriladigan har qanday tadqiqotlar ham xaritalar bilan bog'liq ravishda bajariladi.

Xarita - "geografiyaning tili"dir. Geografik atlas va xaritalarni o'rganish, o'quvchilarni mustaqil bilim olishga, izlanishga chorlaydi. O'quvchilar bilan qanchalik ko'p xaritalar bilan ishlasak ularning dunyoqarashi va fikrlash qobiliyati ham shunchalik yaxshi rivojlanadi. Yaponlar "Fikrlayapsanmi, demak, yashayapsan, fikrlamayapsanmi, demak, yo'qsan" degan iborani bekorga aytishmaydi. O'qituvchi fikrlashi uchun unga albatta imkoniyat yaratib berish zarur. Bu imkoniyat o'qituvchi yo'rig'i asosida bo'lishi kerak. Ular o'z mulohazalari, o'z fikrlarini erkin bayon eta olishlari muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchilarni guruhlarga bo'lib, dars jarayonini o'quvchilar o'z fikrini erkin ayta olishi, tushunmagan joylarini so'ray bilishi, muzokara qilishi asosida olib borishi lozim. Ular bir-biriga savol beradi va o'z fikri bilan o'rtoqlashadi.

O'quvchilar keyinchalik xaritada berilmagan ayrim ma'lumotlarni ham bilib olishga intiladilar. Xaritani o'qish asosida tegishli xulosa va yakunlar chiqara olishlari uchun o'quvchilarga beriladigan savollar nazariy bilimlarga asoslanuvchi, hodisa sabablarini aniqlovchi savollar bo'lishi kerak. O'quvchilarning xaritadan oladigan bilimlari ma'lum bir tartib, reja asosida (masalan, joyning geografik o'rni quyidagi tartibda: joyning nomi, u

joylashgan materik, uning geografik kengligi va uzunligi, dengiz va quruqlikdagi chegaralari, geografik o'rnining qulay va noqulayligi) bo'lishi kerak.

Dastlab o'qituvchi sinf o'quvchilarini qatorlarga qarab 3 ta guruhga bo'lib oladi. Har bir guruh sayohatga chiqish uchun o'z kemalariga ega bo'lishlari va sayohat manzillarini tanlashi lozim. Ularga kema qoidalari eslatib o'tiladi. Kema qoidalari:

Matros(o'quvchi) formada ozoda kiyingan, kemani toza tutgan holatda bo'lishi lozim.

Matros o'ziga zarur qurollarga ega bo'lishi kerak (daftar, ruchka, kitob, atlas, qalam va boshqalar)

Kema shiori:

1-guruh -“Bir kishi- hamma uchun, hamma - bir kishi uchun”.

2-guruh- “Kemaga tushganning joni bir”.

3-guruh- “Bir yoqadan bosh chiqarish”.

Dars uchun qoidalar ishlab chiqiladi va sinf taxtasiga yozib qo'yiladi. Oltin qoidalar 1.Intizom 2. O'zaro hurmat 3. Faollik 4. Vaqtga rioya qilish. 5.O'ng qo'l qoidasi. Dastlab o'quvchilar o'tgan mavzu yuzasidan berilgan savollarga javob berish asosida o'z kemalarini “barpo qilishadi”. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarga o'tgan mavzu yuzasidan savol beradi. Savolning javobi kemani “ barpo qiladi”

Masalan:

1-savol. Dunyodagi eng katta mamlakat qaysi va qayerda joylashgan?

Javob: Rossiya, Yevrosiyoda joylashgan.

Demak, 1-guruhning kemasi “barpo bo'ldi”

2-savol. 2-3-qatorlarga beriladi va ularning ham kemalari barpo qilinadi. O'quvchilar savollarga javob bera olmasa, savol yengillashtirilgan holda bayon etiladi. Uchala guruhning kemalari barpo qilingandan so'ng o'qituvchi kema bayroqlarini tanlashga o'tadi.

1-savol. Dunyoda okeanlardan eng uzoq mamlakat qaysi? Javob: O'zbekiston Demak, 1-guruh O'zbekiston bayrog'i ostida suzadi.

2-guruh savoli. O'zbekistonga chegaradosh maydoni eng katta mamlakat qaysi? Javob:

Qozog'iston.

Demak, 2-guruhn Qozog'iston bayrog'i ostida suzadi.

3-guruh savoli. Osiyodagi quduqlar mamlakati qaysi?

Javob : Turkmaniston.

Demak, 3-guruh Turkmaniston bayrog'i ostida suzadi.

Endi o'qituvchi kemalarni nomlashga o'tadi. Kemalarni nomlashda ham o'tgan mavzu bo'yicha yondashadi. O'tgan mavzular tog'lar, daryolar, ko'llar bo'lishi mumkin.

1-guruh savoli. O'rta Osiyoni tadqiq etgan, Labnor ko'li va yovvoyi otlarni topgan sayyoh kim? Javob: Perjivalskiy.

Demak, 1-guruh kemasining nomi - Prejivalskiy. 2-guruh savoli. O'rta Osiyodagi tog'larni o'rgangan va shu tog'lardan biri uning taxallusiga aylangan olim nomini ayting? Javob : Semyonov-Tyan-Shanskiy. Demak, 2-guruh kemasining nomi - Semyonov-Tyan-Shanskiy.

3-guruh savoli. Pomir tog'laridagi eng uzun muzlikka qaysi olimning nomi qo'yilgan? Javob: Fedchenko.

Demak, 3-guruh kemasining nomi - Fedchenko.

Kemalar barpo qilinib, bayroq va nomlari yozildi. Bular doskaga magnitli qog'ozchalar yordamida yopishtiriladi. Endi, o'quvchilar sayohat qilishlari kerak bo'lgan orolni tanlashadi. Aytaylik, o'quvchilar Indoneziyadagi orolni tanlashdi. Orollar atrofini mustahkam tosh-to'siqlar to'sib turadi. Bu to'siqlar soni o'qituvchi yangi mavzu bo'yicha tayyorlangan savollarga mos keladi. Har bir to'siq – bitta savol. O'quvchilar istagan orolni tanlashadi. Masalan, Madagaskar, Shri-Lanka va hokazo.

Orol rasmi temir doskaga yopishtiriladi. Atrofi yumaloq qoyalar bilan o'raladi. “Qoya” belgisi orqasiga magnit yopishtiriladi. O'qituvchi orol atrofiga 10 ta qoya qo'ygan bo'lsa, shu asosda 10 ta yangi mavzudagi savol beriladi. O'quvchilar kengashib uni bayon etishadi. Savolga to'g'ri javob bergan kema bitta ballga ega bo'ladi. Ularning kemasiga bitta qoya rasmi joylashadi. Qaysi kema ko'p qoya to'plasa, shu guruh g'olib hisoblanadi. Shu zaylda kemalar orolga qarab suzib boradi. Bu usulni 5-6- sinflarda qo'llash mumkin. 5-sinfda “Dunyo okeani”, “Daryolar”, “Ko'llar va muzliklar”, “Yer po'stining harakatlari”, “Yer yuzi relyefining asosiy shakllari” mavzularida va 6- sinfda har bir okean va materiklarni o'rganishda mana shu usuldan foydalanish mumkin.

Materik yoki okean atrofini mustahkam tosh-to'siqlar to'sib turadi. Bu to'siqlar soni o'qituvchi yangi mavzu bo'yicha tayyorlangan savollarga mos keladi. Har bir to'siq – bitta savol. O'quvchilar istagan okean yoki materikni tanlashadi. Masalan, Tinch okeani, Yevrosiyo materigi va hokazo. Materik yoki okean rasmi temir doskaga yopishtiriladi. Atrofi yumaloq qoyalar bilan o'raladi.. “Qoya” belgisi orqasiga magnit yopishtiriladi. O'qituvchi materik yoki okean atrofiga 10 ta qoya qo'ygan bo'lsa, shu asosda 10 ta yangi mavzudagi savol yoki topshiriq beriladi. O'quvchilar kengashib uni bayon etishadi. Savolga to'g'ri javob bergan kema bitta ballga ega bo'ladi. Ularning kemasiga bitta qoya rasmi joylashadi. Qaysi kema ko'p qoya to'plasa, shu guruh g'olib hisoblanadi.

7-9-sinf geografiya darslarida ham qo'llash mumkin.

Masalan, 7-sinf “O'rta Osiyoning siyosiy xaritasi”, “Daryolar”, “Ko'llar va suv omborlari” mavzularida foydalanish mumkin.

9-sinfda davlatlarning tavsifini o'rganishda ham shu usuldan foydalanish mumkin. Bunda davlatning rasmi atrofiga qoyalar o'rnatiladi. Qoyalar orqasida savol va topshiriqlar bo'ladi.

“Daryolar” mavzusida esa qoyalar daryoning manbayidan boshlab to daryoning mansabigacha terib chiqiladi. Har bir guruh daryoning o'zanini qoyalardan tozalab boradi, ya'ni agar savol va topshiriqlarga to'g'ri va aniq javob bersa daryo mansabigacha yetib boradi. Agar savol va topshiriqqa javob bera olmasa kema g'arq bo'ladi. Shuningdek, xaritani o'qish ko'nikmalarini takomillashtirishda xarita bo'ylab “sayohat”ning ham ahamiyati katta. O'quvchilarni “sayohat” marshrutlari bilan tanishtirish kerak. Xaritada qilinadigan “sayohat” bilan o'quvchilar xaritani jonlantiradilar, xaritada ob'ektlarni o'zlari o'sha joylarda bo'lgandek hikoya qilib beradilar. Yevrosiyo mavzusiga oid bir necha «sayohat» marshrutlarini ko'rib chiqaylik.

1- marshrut. Londondan Yevrosiyaning janubiy qirg'oqlari bo'ylab kemada Vladivostokkacha sayohat.

2- marshrut. Toshkent – Kobul – Dehli (avtomashinada) – Kalkutta (poezd) – Jakarta (kemada) sayohati.

3- marshrut. Toshkent kengligi bo'ylab Yevrosiyoning g'arbiy chekkasidan sharqiy chekkasigacha samolyotda sayohat.

Bu sayohatlarda o'quvchilar turli mazmundagi xaritalari, rasmlar, gerbariyalardan foydalanadilar. Birinchi marshrutda o'quvchilar qanday okean, dengiz, bo'g'oz orqali, qaysi yarimorol va orollar yonidan o'tganliklari haqida dengizlarning muzlash yoki muzlamaslik sabablari haqida so'zlab beradilar. Ikkinchi va uchinchi marshrutlarda yo'lda uchragan har bir joyning yer yuzasi, dengizlar, iqlimning o'ziga xos xususiyati, daryo va ularning xususiyati, o'simligi va hayvonot olami, aholisi haqida, shuningdek sayohat uchun qulay vaqt va yo'lda uchraydigan qiyinchiliklar haqida gapirib beradilar. "Sayohat" vaqtida har bir joyning tabiiy sharoitini o'z o'lkasining tabiiy sharoiti bilan taqqoslab boradilar. Bir marshrutga 2-3 o'quvchi (marshrutni bir necha qismga bo'lib) javob berishi mumkin. Xarita bo'ylab qilingan sayohat o'rganilgan materialni mustahkamlash va takrorlash maqsadida tashkil etilishi mumkin.

XULOSA

Bu geografik sayohat usuli o'quvchilarni ko'rish, topqirlik, ijodkorlik, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil ijodiy izlanishga undaydi. O'quvchilar qanchalik o'z ustida ishlasa ularning fikrlash doirasi kengayadi, ularning bilim saviyasi o'sadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTALAR:

1. Oybek Uralovich Abdimurotov (2020). Tabiiy geografiya darslarini mustaqil o'rganishda interfaol metodlardan foydalanishning imkoniyatlari. *Academic research in educational sciences*, (3), 1306-1312.

2. Sherzod Ibroimov, & Muhayyo Madaminova (2020). Maktablarda geografiya fanini o'qitish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash. *Academic research in educational sciences*, (1), 54-60. doi: 10.24411/2181-1385-2020-00009

3. Shernayev Akbar (2020/1/30) Abstracts of V International Scientific and Practical Conference Osaka, Japan 29-31 January 2020, 189-193.

4. Abduvaliyev, Hayitboy Abdug'Aniyevich, Feruzaxon Alijon Qizi Hamdamova, and Zilolaxon Zoxidjon Qizi Erاليyev. "LANDSHAFT OMILI ASOSIDA AHOLI HUDUDIIY TAKRIBINI TAKOMILLASHTIRISH." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1.11 (2021):1219-1223.

5. Абдувалиев, Х. А. (2020). Некоторые вопросы динамики численности населения Ферганской долины. *ACADEMICIA: Международный междисциплинарный исследовательский журнал*, 10(9), 135-140.

6. Абдувалиев, Абдуганиевич Хайитбой, and Гулмира Мамажоновна Парпиева. "ФАРФОНА ВОДИЙСИДА АҲОЛИНИНГ ЕР БИЛАН ТАЪМИНЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ ВА УНИНГ АҲОЛИ ЗИЧЛИГИГА ТАЪСИРИ." *Academic research in educational sciences* 3.4 (2022): 1174-1183.

7. Abduvaliyev, Hayitboy Abduganiyevich, Akbarjon Adhamjon Ogli Vahobjonov, and Komilaxon Dilmuhammad Qizi Rahimberdiyeva. "ENCLAVE AND EXCLAVE REGIONS OF CENTRAL ASIA." *Scientific progress* 3.1 (2022): 87-89.

8. Abduvaliyev, Hayitboy Abdug'Aniyevich, Feruzaxon Alijon Qizi Hamdamova, and Zilolaxon Zoxidjon Qizi Erاليyev. "LANDSHAFT OMILI ASOSIDA AHOLI HUDUDIIY TAKRIBINI

ТАКОМИЛЛАСHTTIRISH." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1.11 (2021): 1219-1223.

9. Абдувалиев, Абдуганиевич Хайитбой, and Абдусатторжон Абдумалик Ўғли Абдулхамидов. "ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА АҲОЛИ ЖОЙЛАШУВИНИНГ ИЖТИМОЙИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАРИ." *Academic research in educational sciences* 2.12 (2021): 1127-1136.

10. Абдувалиев, Абдуганиевич Хайитбой, and Абдусатторжон Абдумалик Ўғли Абдулхамидов. "ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА АҲОЛИ ЖОЙЛАШУВИНИНГ ИЖТИМОЙИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАРИ." *Academic research in educational sciences* 2.12 (2021): 1127-1136.

11. Abduvaliyev, N. A. „Aniyevich, Hamdamova, Feruzaxon Alijon Qizi, & Eraliyev, Zilolaxon Zoxidjon Qizi (2021). *LANDSHAFT OMILI ASOSIDA AHOLI HUDUDIY TAKRIBINI TAKOMILLASHTIRISH. Восточный ренессанс: инновационные, образовательные, естественные и социальные науки*, 1(11), 1219-1223.

12. Абдувалиев, Хайитбой Абдуганиевич, Ферузахон Алижон Қизи Хамдамова, and Зилолахон Зоҳиджон Қизи Эралиева. "ЛАНДШАФТ ОМИЛИ АСОСИДА АҲОЛИ ХУДУДИЙ ТАКРИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ." *Academic research in educational sciences* 2.12 (2021): 1141-1145.

13. Абдуганиевич, Абдувалиев Хаитбой. "Применение ландшафтного подхода к изучению распределения населения Ферганской долины". *Американский журнал социальных наук и образовательных инноваций* 2.07 (2020): 291-297.

14. Абдувалиев, Хаитбой Абдуганиевич. "ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ". *Научный вестник Наманганского государственного университета* 2.6 (2020): 255-261.

15. Абдувалиев, Х. А. "Geographical trends of the ethnoecological researches." *Узбекистон ва Россияда география фани: умумий муаммолар, ҳамкорлик салоҳияти ва истиқболи*. 2019.

16. Ахмадалиев, Ю. И., Х. А. Абдувалиев, and Н. Н. Алимджанов. "ABOUT THE ETHNOGEOGRAPHIC ROOTS OF PROBLEMS OF THE CONSUMING WATER AND GROUND RESOURCE." *Геоэкологические проблемы бассейна Аральского моря: научные идеи, исследования, инновации. Сборник материалов Международной научно-практической конференции*. 2019.

17. Abduvaliev, N. A. "LANDSCAPE APPROACH TO THE STUDY OF NATURE MANAGEMENT." *Экономика и социум* 10 (2019): 3-6.